

УДК 130.2

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ САМООСВІТИ
ОСОБИСТОСТІ**

Л.М. Сідак, кандидат філософських наук, доцент;

О.В. Бурлука, кандидат філософських наук, доцент

Самоосвітня діяльність розглядається як процес цілеспрямованого пошуку і засвоєння інформації, знань, що організований самим суб'єктом самоосвіти на основі вільного вибору, відповідно до інтересів і життєвих орієнтирів особистості. Проаналізовані організаційні особливості процесу самоосвіти особистості, що може бути повністю самостійною і комбінованою (курси, семінари, консультації тощо). Досліджено деякі проблеми самоконструювання особистості за допомогою самоосвіти як осмисленого процесу, що актуалізує процеси самопізнання, самоідентифікації,

саморегуляції, сприяє самореалізації і самовдосконаленню особистості і запобігає їй саморуїнації.

Ключові слова: самоосвіта особистості, самоосвітня діяльність, дистанційна освіта, знання, інформація, соціалізація, самоконструювання, самовдосконалення, самореалізація.

Актуальність проблеми. У сучасному суспільстві людина повинна адаптуватися до життєвих ситуацій так, щоб упродовж усього життя мати можливість знайти в ній своє місце, самостійно здобуваючи необхідні знання, уміло застосовуючи їх на практиці для вирішення різноманітних проблем. Більш того вона повинна не лише здобувати нові знання, а і чітко усвідомлювати, де і яким чином вони можуть бути застосовані. Самоосвіта дійсно створює умови щодо зростання професійного рівня, загальної культури особистості і перспектив розвитку суспільства. Цінність самоосвіти особистості в тому, що вона здатна створити умови для реалізації інтересів всіх категорій населення, – від дошкочат до пенсіонерів – її покликання розширювати можливості людини щодо розкриття своєї індивідуальності, підвищенні культурного й професійного рівня, у полегшенні рішення життєво важливих для суспільства й особистості проблем. Сучасна освітня практика, не може задовольнити всі ці вимоги. Тому мета самоосвіти у формуванні особистості, готової діяти в непередбачених умовах, що прагне до постійного самовдосконалення, самоствердження й реалізації своїх можливостей.

Ступінь дослідження проблеми. У різні епохи підкреслювалося значення самоосвіти, як для розвитку окремої людини, так і суспільства в цілому. В XVI – XIX століттях у роботах Дж. Беллєра, Я. Коменського, І. Песталоцци, Ж.-Ж. Руссо, В. Трощендорфа і інших самоосвіті приділено певної уваги, хоча побіжно, не виділяючи її, як самостійну форму придбання знань. У кінці XIX – на початку XX століття бібліограф М. Рубакін та Н. Крупська у своїх роботах здійснили перші спроби концептуального бачення самоосвіти особистості, що підтримали

А. Луначарський, В. Сухомлинський та ін. У ХХ столітті теоретичні розробки цієї проблеми продовжили бібліограф А. Айзенберг, педагоги А. Громцева, И. Редковець, Г. Серіков, соціологи В. Лозовой, Г. Зборовський, О. Шукліна. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, коли основою соціально-економічного розвитку стає виробництво інформації і знань, проблема самоосвіти стала найбільш актуальною і розробляється різними фахівцями (Є. Комаров, А. Кравченко В. Лисий Г. Наливайко Н. Терещенко В. Ядов і інші).

Однак, незважаючи на те, що проблему самоосвіти особистості досліджували багато науковців, все ж таки теоретичні основи самоосвіти особистості як соціокультурного явища досліджено недостатньо. **Тому автор ставить за мету** розглянути деякі основи організації самоосвітньої діяльності.

Самоосвіта особистості є значимим складником розвитку індивіда, гарантією збереження професіонала і особистості в умовах мінливої громадської практики. Прийоми, методики і в цілому досвід самоосвіти засвоюється і накопичується особистістю в процесі навчання в загальноосвітній школі, розвивається і систематизується в умовах вищої. Тому, самоосвіту особистості можна розглядати як систему оновлення, розширення і поглиблення раніше отриманих знань, а також вдосконалення практичних навичок, умінь для досягнення високого рівня професійності, майстерності і загальної культури. Це діяльність особистості, що спрямована на вдосконалення свого освітнього потенціалу і вища форму задоволення пізнавальних потреб і інтересів.

Формування політичної, правової, моральної, інтелектуальної культури, складання власної позиції з різних питань громадського життя вимагають від людини постійного поповнення і оновлення знань. Йдеться не про просте накопичення знань з мистецтва, естетики, етики, релігії, філософії, правознавству і іншим наукам, а за допомогою самоосвіти – глибшого і міцнішого оволодіння ними, їх систематизації щоб проникнути в суть громадських явищ і процесів.

Самоосвіта людини що вже має спеціальність і працює можна визначити як систему і процес придбання необхідних знань, навичок, умінь шляхом самостійних занять і що вимагає певної організації. Оскільки самоосвіта якимсь чином організована, то в зв'язку з цим є деякою навчальною системою. Самоосвіта розглядається як процес, в якому провідне місце займають мотивація і використані технології отримання знань, навичок і умінь, тому її організацію, по суті, забезпечують рівень знань, навичок, умінь. Тобто результативність самоосвіти безпосередньо залежить від її організації.

Організація самоосвіти може бути повністю самостійна і комбінована. Самостійна організація вимагає від людини відповідних навичок і умінь. Тому при позитивній мотивації потрібне освоєння організаційних основ самоосвіти, відповідних джерел отримання знань тощо.

Для комбінованої організації самоосвіти, характерне поєднання самостійної роботи і використання тих або інших організаційних форм. Це можуть бути спеціальні курси, тематичні семінари, консультації, участь в роботі якоїсь ради, наукового товариства тощо. Співвідношення самостійної і несамостійної частин в цій системі досить різне.

В організації самоосвіти, важливий також поточний облік, – що і коли було зроблено, виконано, представлено, опрацьовано, запропоновано, опубліковано і так далі. За наявності такої облікової системи немає труднощів скласти звіт про самоосвіту за той або інший період, що підвищує результативність самоосвітньої діяльності.

Самоосвіта особистості, як правило, здійснюється за індивідуальною програмою, ініціюється, спрямовується, регулюється і контролюється самим суб'єктом. Однією з початкових форм самоосвіти в різних типах навчальних закладів, рівнів і форм освіти є самостійна робота, що планується, організується і контролюється педагогами. Самостійна робота залишається однією з ефективних форм педагогічно керованого процесу засвоєння знань, але вона може сприйматися суб'єктом як нав'язана зверху

і тому внутрішньо нетерпима.

Самоосвіта ідентифікується з широким спектром різних видів діяльності, таких як читання літератури, відвідування театру, малювання, навчальна діяльність, взаємовідносини з близькими людьми, перегляд телепрограм, спілкування, робота, що поєднується з навчанням і так далі. Цей говорить про те, що самоосвіта явище неоднорідне і може бути, як самостійною автономною діяльністю, так і фоновою щодо інших видів діяльності. Це залежить від мотивації і міри усвідомлення мотивів дії і поведінки. Самоосвіта, що є фоном щодо інших видів пізнавально-комунікативної активності, лише в незначному ступені піддається рефлексії і стратегічно майже ніколи не вибудовується суб'єктом раціонально.

Самоосвіта припускає вільний доступ до інформаційних технологій, навчання, індивідуалізоване за часом, темпам, змісту, свободі вибору особистістю відповідної освітньої стратегії і шляхів її реалізації. Соціальну привабливість самоосвітній діяльності надають гуманізм і демократизм, гнучкість і різноманіття засобів і організаційних форм, що сприяють самоактуалізації і саморозвитку особистості, її творчої самостійності. «Одно из преимуществ самообразования в том, – засвідчує Н.В. Гончаренко, – что оно может длиться всю жизнь, даже тогда, когда возраст, здоровье и другие причины не позволяют человеку получать образование в организованных формах обучения. В самообразовании есть тот беспокойный самопоиск, самостроительство, которые свидетельствуют об остром самоосознании себя, своей сущности, о стремлении к усовершенствованию» [4; с. 24].

Дидактичними характеристиками процесу самоосвіти є: цілеспрямований пошук і засвоєння людиною знань в певних галузях соціального досвіду. Процес самоосвіти характеризується здатністю проектувати власну модель навчання, формувати її зміст, організовувати власну пізнавальну діяльність.

З точки зору доступності існують дистанційні технології самоосвітньої діяльності, що теж мають організаційний характер. Мето-дичне забезпечення такої освіти (разом з технічною основою) має вирішальне значення. Разом із зовнішніми організаційними рамками дистанційної освіти від суб'єкта потрібно так само самоорганізація, тобто впорядкованість своєї життєдіяльності, що сприятиме досягненню необхідних освітніх результатів. Іншими словами, цій організації самоосвіти людині теж потрібно навчати. Тому мати навички самоосвіти, – це означає мати (чи сформувати, виховати) в собі організатора, учителя і учня.

Самоосвіта, як свідчить досвід, є одним з оптимальних і ефективних засобів соціалізації індивіда, підготовки до професійно-трудової діяльності, залученню до цінностей і норм соціально-професійної групи тощо.

Самоосвіта стає можливою в режимі діалогу і в процесі постійної інформаційної і діяльнісної взаємодії суб'єкта самоосвітньої діяльності з оточенням і реалізується в тому або іншому соціальному контексті і залежить від нього. Одним з найважливіших соціальних просторів самоосвітньої діяльності є сімейне оточення. У рамках сім'ї закладається фундамент самоосвіти особистості, формуються, з одного боку, індивідуальні способи і види самоосвітньої діяльності, з іншого, – типові, «кланові» самоосвітні стратегії. З перших років життя, коли активність дитини в освоєнні світу заохочується дорослими, починається процес самоосвіти. Природне прагнення дітей до розширення всіляких контактів і отримання усе нових вражень підтримується, організовується і заохочується дорослими, стимулюється ними.

Сім'я стає першоосновою саморозвитку суб'єкта, певною мірою свободи самовдосконалення. Характер сімейних самоосвітніх стереотипів впливає на формування індивідуальної моделі самоосвіти. Від культурно-освітнього рівня сім'ї, від соціального середовища в якому перебуває індивід залежить вибір подальших самоосвітніх стратегій особистості, таких як – самореалізаційний, освітній і професійно-орієнтований, які видимі вже з

дитинства і визначаються характером сімейних контактів людини.

У основі процесу самоосвіти лежить самостійне складання особової структури образу людини, що можливо лише в контексті деяких цілей і підстав, ідеалів і сенсів. Оскільки суб'єктивні і об'єктивні якості самоосвіти мають соціальну природу, формуються в процесі соціалізації, адже самоосвіта є одночасно процесом формування певної соціальної позиції. «Повышение ответственности, – свідчить С.Л. Рубинштейн, – за свої действия в условиях свободы выбора подчеркивает значимость развития сознания личности. Без сознания, без способности занять определенную позицию, личности нет» [5; с. 35], – тобто знаходження свого місця і власної ролі в громадському і професійному житті.

Самоосвіта є *один із способів* реалізації внутрішньої свободи і в цілому *самореалізації* особистості. Рівень, інтенсивність, спрямованість і якість самоосвіти визначають різноманітні (універсальні) здібності, життєву програму, життєвий шлях, культуру життя і життєтворчості особистості. Оскільки освоєння сукупності інформації, знань можливо лише в індивідуальній формі, на основі вільного вибору, відповідно до інтересів особистості, самоосвіта є *найважливішим засобом індивідуалізації*. Самоосвіта ініціює саморозвиток особистості і запобігає її саморуйнуванню.

Самоосвіта дає людині свободу творчості свого життя і свого образу, дає можливість адаптуватися до обставин буття, розширюючи можливості виживання. Самоосвіті належить чимала роль в засвоєнні відповідного набору знань, цінностей, символів, ідеалів тощо.

Етап актуалізації самоосвіти у особистості дуже індивідуальний. В цей час, як правило, змінюються якісь зовнішні умови (хоча і не обов'язково), але найважливіше те, що відбувається надбання внутрішньої свободи і упевненості в собі, відчуття задоволення і радості, що суб'єктивно фіксується, від заняття самоосвітою, усвідомлення того, що самоосвіта – спосіб реалізації своєї внутрішньої свободи. «Підвищення відповідальності, – пише С.Л. Рубинштейн, – за свої дії в умовах свободи вибору

підкреслює значущість розвитку свідомості особи. Без свідомості, без здатності зайняти певну позицію, особи немає» [6; с. 245]. Суб'єктивно це відчувається в тому, що людина переживає радість пізнання і реалізації його результатів, активно формує і часто публічно декларує власні погляди щодо різних аспектів соціального життя, професійної сфери, культури тощо.

Самоосвіта може бути визначена як процес формування (утворення) сфери знань соціального суб'єкта, обумовлений комплексною дією соціорегулятивних механізмів (потреби, інтереси, мотиви, цілі, ціннісні орієнтації). Тобто, система цінностей визначає спрямованість самоосвіти і тому суб'єкт самоосвіти доцільно розглядати як емпіричне «Я» в контексті повсякденності, що характеризується цілісністю. «Я» як творець для себе виступає творцем не лише життєвого світу, але і світів граничних значень (науки, мистецтва, релігії і ін.), інтериоризуя і відтворюючи знання наукове, освітнє, повсякденне тощо.

У роботі «Соціальне конструювання реальності» автори, розробляючи поняття «Соціальне конструювання», дають відповідь на питання, що в суспільстві вважається «знанням», і як в процесі збереження і передачі воно стає «реальністю» для пересічної людини, а також яким чином суб'єктивні значення перетворюються на об'єктивні [1; с. 30]. Ідея конструювання відбиває взаємодетерміацію соціальних стосунків і сфери знання. Суб'єкт самоосвіти відтворює свою цілісність не лише в контексті раціональності, що традиційно розуміється, але і через особове (неявне, нерефлексивне) знання, в концепції якого воно розуміється як індивідуальний досвід конкретної особистості, невербалізована нерефлексивна форма свідомості і самосвідомості. Конструктивні процеси на індивідуальному рівні починаються з усвідомленої роботи щодо засвоєння і розподілу знання. На основі засвоєних в процесі виховання, навчання і практичної діяльності системи цінностей і під впливом оціночних суджень інших суб'єктів людина виробляє відношення до самого себе, результатів своєї діяльності, поведінки тощо.

Онтологічно самоосвіта є «утворенням» деякої цілісності за допомогою саморозвитку, самоevolюції. Етимологія слова демонструє дихотомію змісту і форми, де «освіта» – це форма розгортання внутрішньої сутності, змісту цього явища. Онтологічні принципи мають полярну природу – «Я» і світ. Пара понять – індивідуалізація і співучасть – також властиві феномену самоосвіти. Адже самоосвіта є і твердженням себе в якості самоцентрованого, самостійного, індивідуалізованого, самодіяльного «Я» і його включеністю в структуру буття.

Самоосвіта – це надбання власного образу, це шлях до себе. Вченість, по Гегелю, є дійсність людини – «индивидуальность образованием подготавливает себя к тому, что есть она в себе, и лишь благодаря этому она есть и обладает действительным наличным бытием; насколько она образована, настолько она действительна и располагает силой» [2; с. 263]. Тому борг людини перед собою – «поднять свое отдельное существо до своей всеобщей природы – образовать себя» [3; с. 61]. Самоосвіта – справа суто особиста, оскільки стосується питання складання індивідуальної історії особистості, за яку відповідає сама людина, – перед собою. В результаті цього процесу – складання свого образу, і проживання своєї особистої історії через вчинок, складається особливий простір – культури особистості як сукупності сенсів, символів, особистих вчинків.

Самоосвіта – це внутрішня духовно-практична діяльність особливого роду, спрямована на самого суб'єкта, в результаті якого змінюється його внутрішній світ. Рубінштейн С. Л. помічає: «Изменяя наличную ситуацию, взрывая ее своими действиями, человек «выходит» за пределы самого себя. Это и есть становление и вместе с тем реализация его сущности» [5; с. 36].

Механізми саморегуляції і самореалізації особистості є тісним сплавом свідомості і діяльності, дозволяють відповісти на питання про внутрішні чинники (детермінанти) самоосвіти. Тому конструювання особистості і процеси саморегуляції, з ним пов'язані, реалізуються через сфери знання, діяльності, стосунків, тобто визначені соціальним

розподілом названих сфер на індивідуальному рівні.

Іншими словами, *самоосвіта як засіб саморозвитку, самоудосконалення* особистості має два аспекти. Перший – особовий, реалізується через самостійність людини у виборі тематики, часу і способу роботи. Найважливішою умовою його реалізації є досвід самооцінки і самоконтролю, прогнозування результату і аналізу наявних способів його досягнення, які стимулюють виникнення зацікавленого відношення до діяльності і до себе самого як суб'єкта пізнавальної діяльності, і припускає якнайповнішу реалізацію здібностей індивіда, його творчого потенціалу. Другий аспект – соціально-економічний – стимулюється професійно-трудою діяльністю людини, конкретною економічною ситуацією, під тиском несприятливих обставин, реалізується часто «всупереч», а не «завдяки» особливостям і характеру праці. Особистий і соціальний аспекти взаємозалежні в процесі самоосвіти, коли вільна реалізація особистості обумовлена соціально-економічним контекстом. Взаємодія між соціальним і особистим є процес, в якому самореалізація індивіда виступає джерелом саморозвитку соціуму, а останній є умовою самоосвіти індивіда. Таким чином, самоосвіта слугує цілям вдосконалення особистості, сприяє творчому використанню отриманих знань, впливаючи на духовний і освітній потенціал кожної людини, міра його турботи про розвиток морального, естетичного, інтелектуального і в цілому – соціально-професійного потенціалу, стає і умовою прогресивного розвитку суспільства.

Специфіка соціальної регуляції самоосвіти призводить не лише до видових, але і до рівневих відмінностей (по мірі активності, рівню свідомості, самоосвітньої активності, характеру готовності до неї). Видові і рівневі характеристики самоосвіти визначені вже об'єктивним буттям діяльності соціального суб'єкта в суспільстві. Заданість типології конкретного виду діяльності соціальною структурою суспільства зумовлює характер самоосвіти. Тобто інституціональна регуляція самоосвіти викликається потребою, народженою в надрах соціального інституту, в

певному типі соціального суб'єкта з набором функціональних характеристик. Самоосвіта, за своїм характером обумовлена інституціональним розвитком суспільства, функціонує в його руслі, проте вже за визначенням, не будучи інституціональним видом діяльності, воно виходить за межі інституціональних стереотипів і зумовлює нові типи соціальної організації суспільства.

Висновок. Самоосвіта особистості може бути організована, як повністю самостійна діяльність щодо придбання необхідних знань, навичок, умінь, так і як комбінована форма, що характеризується поєднанням самостійної роботи і використанням організаційних форм (курси, семінари, консультації тощо).

Самоосвіта (як автономне явище і як складова інших видів діяльності) є *формою* організації і реалізації процесу пізнання людини, виступаючи його соціальною передумовою і умовою здійснення. Самоосвіта є *способом* самореалізації суб'єкта в пізнавальній діяльності, коли розкриваються його екзистенціальні, антропологічні і соціальні характеристики. З цього можна зробити висновок, що самоосвіта є соціальною детермінантою процесу пізнання. Самоосвіта є *процесом* конструювання (самоконструювання) особистості, осмисленим, усвідомленим освоєнням соціальної дійсності, при якому актуалізовані процеси самопізнання, самоідентифікації, саморегуляції.

Самоосвіта особи, таким чином, з одного боку, є моментом будь-якої освітньої діяльності, оскільки процес інтериорізації знання для особистості є актом самоосвіти, з іншого, – є джерелом розвитку освіти, і тому освітня діяльність, що проявляється в творчій активності, також може бути кваліфікована як самоосвіта.

Література

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. – М., 1995. – 312 с.

2. Гегель Г.В.Ф. Феноменология духа. – СПб., 1992. – 263 с.
3. Гегель Г.В.Ф. Философская пропедевтика //Работы разных лет. – т. 2, М., 1971. – С. 61 – 170.
4. Гончаренко Н.В. Гений в искусстве и науке. – М., 1991. – 430 с.
5. Рубинштейн С.А. Принцип творческой самодеятельности // Ученые записки высшей школы г. Одессы. 1922 г. Т. 2. //Вопр. психологии. – 1986. – № 4. – С. 23 – 39.
6. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – 2-е изд. – М.: Педагогика, 1976. – 341 с.

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛИЗАЦИИ САМООБРАЗОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ

Л.М. Сидак, Е.В. Бурлука

Самообразовательная деятельность рассматривается как процесс целеустремленного поиска и усвоения информации, знаний, который организован самим субъектом самообразования на основе свободного выбора, в соответствии с интересами и жизненными ориентирами личности. Проанализированы организационные особенности процесса самообразования личности, который может быть полностью самостоятельным и комбинированным (курсы, семинары, консультации и тому подобное). Исследованы некоторые проблемы самоконструирования личности с помощью самообразования как осмысленного процесса, который актуализирует процессы самопознания, самоидентификации, саморегуляции, способствует самореализации и самосовершенствованию личности и предотвращает ее саморазрушение.

Ключевые слова: самообразование личности, самообразовательная деятельность, дистанционное образование, знание, информация, социализация, самоконструирования, самосовершенствование, самореализация, саморазрушение.

FEATURES OF SOCIALIZATION OF SELF-EDUCATION OF PERSONALITY

L. Sidak, E. Burluka

Self-education of activity is examined as a process of purposeful search and mastering of information, knowledge, that is organized self-educations on the basis of free choice, in accordance with interests and vital reference - points of personality. The analysis of organizational features of process of self is produced - education of personality, that can be fully independent and combined (courses, seminars, consultations and others like that). Some of the of the problems of self constructing of personality are investigational by means of self-education as carefully thought out process, that actual the processes of self-knowledge, self-definition, self-regulation, assists self is realization and self is perfection of personality and prevents her self destruction.

Keywords: self-education of personality, activity, controlled from distance education, knowledge, information, socialization, self constructing, self-perfection, self-realization, self destruction.